

Antti Okko

Lectio praecursoria: **Not only rock 'n' roll:** the reception of Russophone rock in the United States, 1985–2025

LEKTIO

MUSIIKKI
3 | 2025

ORCID: 0000-0002-8493-0218

DOI: 10.51816/MUSIIKKI.176363

FT Antti Okon yleisen historian väitöskirja "Not only rock 'n' roll: the reception of Russophone rock in the United States, 1985–2025" tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 7. kesäkuuta 2024. Vastaväittäjänä toimi FT Marco Biasioli (Manchesterin yliopisto, Iso-Britannia) ja kustoksena professori Pertti Ahonen (Jyväskylän yliopisto). Väitöstilaisuuden kieli oli englanti.

antti.k.o.okko@jyu.fi

Tämä lectio praecursoria käsittelee venäjänkieliseltä kulttuurialueelta tulevan rockmusiikin yhdysvaltalaisista vastaanottoa tarkastelevan väitöskirjani avain-
teemoja. Väitöskirjani osoittaa, kuinka musiikin ja muusikoiden vastaanotto on vuosikymmenten kuluessa usein perustunut musiikin sijaan Neuvostoliittoon ja Venäjään kohdistuviin poliittisiin odotuksiin ja stereotypioihin. Näistä muodostuvaa kokonaisuutta kuvaan kuvitteellisen idän käsitteellä. Tarkoitan termillä näkökulmaa, jossa elämä "idässä" näyttäytyy jatkuvana taisteluna sortavien eliittien ja länsimielisten toisinajattelijoiden välillä. Kuvitteellinen itä on vaikuttanut siihen, että rockmuusikot on nähty valtiota vastustavina kapinallisina, joiden tehtävä yhdysvaltalaisessa keskustelussa on symboloida Neuvostoliiton ja sittemmin Venäjän toivottua muutosta kohti demokratiaa. Todellisuudessa muusikoiden suhde politiikkaan ja politiikkoihin on moniulotteisempi ja yhdysvaltalainen media onkin tarjonnut varsin rajoitetun kuvan alueen rockkulttuurin poliittisesta merkityksestä. Rockmusiikin ja sen tekijöiden vastaanoton analysointi antaa avaimia ymmärtää laajempaa yhteiskunnallista keskustelua, jossa venäjänkieliseltä kulttuurialueelta tulevaa kulttuuria tekijöineen käsitellään usein poliittisten kehysten kautta. Usein julkisessa keskustelussa huomio on todellisuuden sijaan Venäjää koskevissa toiveissa ja odotuksissa.

ABSTRAKTI

Musiikkia on usein tapana kuvailla universaaliksi kieleksi; yllirajaiseksi ilmiöksi, joka vaivatta ylittää kansalliset rajat ja yhdistää ihmisiä lähtökohdistaan riippumatta. Monilta osin tämä klisee pitääkin paikkansa, eikä musiikin yhdistävää voimaa voida kieltää maailmassa, jossa lukemattomat ihmiset kuuntelevat samoja globaaleja hittejä samojen globaalien alustojen välityksellä. Tästä huolimatta musiikki esittäjineen on harvoin täysin vapaa rajoista ja syntyolosuhteisiinsa liittyvistä merkityksistä ja odo- tuksista. Yhteiskunta, jonka keskellä taiteellista työtä tehdään, samoin kuin kuulijan tausta, vaikuttavat merkittävästi lopputu- loksen vastaanottoon.

Väitöskirjatutkimuksessani olen tarkastellut musiikin vas- taanottoon liittyviä kysymyksiä venäjänkieliseltä kulttuuri- alueelta tulevan rockmusiikin yhdysvaltalaisen vastaanoton kautta. Kiinnostukseni teemaa kohtaan lähti liikkeelle yksinker- taisesta havainnosta – Neuvostoliitossa ja sen seuraajavaltioissa syntynyt rock ei ole kaupallisilla mittareilla mitattuna nauttinut suosiota länsimaissa. Tästä huolimatta aihe on herättänyt mer- kittävää kiinnostusta globaalin populaarikulttuurin keskuksessa Yhdysvalloissa, jossa media on vuosikymmenten ajan seurannut mielenkiinnolla neuvostoliittolaista ja sittemmin etenkin venä- läistä rockmusiikkia tekijöineen. Tutkimuksessani kysyn, mihin mielenkiinto tätä kaupallisesti vähälle huomiolle jäänyttä gen- reä kohtaan on perustunut.

Olen esittänyt huomion pohjautuneen musiikin sijaan yhdys- valtaisten Neuvostoliittoa ja Venäjää koskeviin politisoitunei- siin odotuksiin ja stereotypioihin, joista koostuvaa kokonaisuut- ta olen kuvannut kuvitteellisen idän käsitteellä. Termi juontaa juurensa antropologi Alexei Yurchakin kuvitteellisen lännen kä- sitteeseen. Yurchakin mukaan monet neuvostokansalaiset, joi- den tiedot lännestä olivat kylmän sodan aikaan sirpaleisia, loivat länsimaailmasta oman kuvitteellisen versionsa. Kuvitteellisen lännen syntyyn vaikuttivat merkittävästi rautaesiripun yli kul- keutuneet kulttuurilliset tuotteet, kuten läntiset rockalbumit.

Antti Okko

Lectio praecursoria:

Not only rock 'n' roll:
the reception of
Russophone
rock in the United
States, 1985–2025

Hajanaisten kulttuurillisten kontaktien avustuksella neuvostokansalaisille syntyi kuva lännestä, jossa tavallinen harmaa arki loisti poissaolollaan – länsimaisen elämän kuviteltiinkin usein olevan pohjattoman jännittävää seikkailua, vailla tylsää hetkeä.

Väitöskirjassani olen esittänyt kuvitteellisella lännellä olevan oma itäinen vastineensa, jonka kautta yhdysvaltalaiset ovat käsitelleet Neuvostoliittoa ja sittemmin ennen muuta Venäjää. Kuvitteellisen idän konseptissa korostuu ennen muuta politiikka. Elämä idässä näyttäytyy jatkuvana kamppailuna sortavan valtion ja länsimaista vapautta kaipaavien toisinajattelevien kansalaisten välillä. Tämä jakolinja nousee usein esiin länsimaisessa keskustelussa. Vain hieman kärjistäen voidaan todeta Venäjän näyttäytyvän sankarien ja konnien maana, jossa Aleksei Navalnyin kaltaiset rohkeat toisinajattelijat taistelevat Vladimir Putinin kaltaisia brutaaleja sortajia vastaan.

Tämänkaltaisia vastinpareja Venäjältä totta kai löytyy ja niiden noteeraamatta jättäminen olisi erikoista. Samaan aikaan on todettava, että jyrkkä jakolinja hallinnon ja valtaapitäviä vastustavien kansalaisten välillä on yksinkertaistava ja heijastelee todellisuuden sijaan pikemminkin länsimaisia mielikuvia siitä, että elämä Venäjällä on jatkuvaa poliittista kamppailua kahden yhteensovittamattoman voiman – sortajien ja sorrettujen – välillä. Kuvitteelliseen itään liittyy olennaisena osana toive muutoksesta – ajatus siitä, että idästä tulee jonain päivänä ”normaali”, toisin sanoen länsimaalaistunut demokratia. Niin kylmän sodan aikana kuin tänäänkin länsimaiden julkisessa keskustelussa onkin innokkaasti etsitty merkkejä muutoksen käynnistymisestä.

Neuvostoliittolaisen ja sen seuraajavaltioissa kehittyneen rockmusiikin yhdysvaltalainen vastaanotto tulee ymmärtää tässä kontekstissa, sillä alueelta tulevaa rockmusiikkia tekijöineen on Yhdysvalloissa käsitelty ennen kaikkea poliittisen vastarinnan ja yhteiskunnallisen muutoksen symboleina. Näin on ennen muuta siksi, että rockin historialliset juuret ovat Yhdysvalloissa ja genren merkitystä yhdysvaltalaiselle identiteetille voidaan pitää merkittävänä. Lisäksi on otettava huomioon rockiin usein liitettävät käsitteet, kuten vapaus ja kapinallisuus. Näin ollen amerikkalaisessa julkisessa keskustelussa venäjänkieliseltä kulttuurialueelta tulevan rockin on ajateltu olevan luonteeltaan länsimielistä ja kapinoivan autoritaarisia johtajia vastaan vapauden puolesta.

Olen päättänyt pitämään tulkintaa merkittävältä osiltaan harhaanjohtavana. Raportoinnin dualistinen luonne – rock vastaan valtio – on tarjonnut rajatun ja paikoin vääristyneen kuvan todel-

lisesta tilanteesta, sillä rockin ja valtion suhde on ollut huomattavasti monimuotoisempi kuin media antaa ymmärtää. Kapinaa ja vapauden tavoittelua rockissa on toki ollut niin Neuvostoliitossa kuin sen seuraajavaltioissakin. Rock ei kuitenkaan ole ensi sijassa tähdännyt yhteiskunnalliseen muutokseen. Sen sijaan rockiin sisältyvä vapautta ihannoiva kapina on kohdistunut arkielämän konventioita vastaan. Näiltä osin rockmuusikoiden toiminta on toisin sanoen ollut hyvin samankaltaista kuin länsimaissakin, joissa rockin kapinallisuus on niin ikään kohdistunut useammin arjen normeja kuin poliittisia ideologioita vastaan.

Ylipäättään tarkasteltaessa venäjänkielisen kulttuurialueen rockhistoriaa on silmiinpistävää, kuinka usein genren kehitys on kulkenut samankaltaisia polkuja länsimaisen vastineensa kanssa. Rautaesiripusta huolimatta rockmusiikin globaalit ilmiöt beatlemaniaasta punkiin löysivät tiensä Neuvostoliittoon, jonka oma rockkulttuuri alkoi kehittyä jo 1960-luvulla. Samaan aikaan on selvää, että neuvostoliittolainen konteksti jätti jälkensä genren paikallisen version kehitykseen. Kommunistisen puolueen hallitsemassa maassa ei esimerkiksi ollut länsimaihin verrattavissa olevia kaupallisia musiikkimarkkinoita. Lisäksi maan materiaaliset realiteetit tekivät vaikeaksi hankkia sähköisiä instrumentteja, jolloin musiikissa korostui mahtipontisten kitarasoolojen sijaan lyriikoiden rooli.

Ennen kaikkea eron muodosti Neuvostoliiton autoritaarinen järjestelmä, jossa ilmaisunvapauden rajat olivat tunnetusti hyvin kapeat. Tämä päti myös rockmusiikkiin. Rockmuusikoiden vastaus rajoituksiin ei ollut avoin kapinointi. Sen sijaan muusikot pyrkivät elämään ikään kuin ympäröivää yhteiskuntaa ei olisi ollut olemassakaan. He keskittyivät omaan taiteelliseen toimintaansa, pysytellen mahdollisimman kaukana politiikoista ja poliittisesta keskustelusta. Tämän kaltainen niin sanottu sisäinen emigraatio, eli eräänlainen henkinen pako neuvostojärjestelmästä, voidaan Neuvostoliiton kaltaisessa autoritaarisessa ja ideologisessa valtiossa tulkita poliittiseksi teoksi. Aiemmassa tutkimuksessa sekä mediakeskustelussa toiminnan käytännön merkitystä on kuitenkin nähdäkseni usein liioiteltu, sillä rockin ja muiden vastaavalla tavalla yhteiskunnasta eristyneiden alakulttuurien on nähty jopa näytelleen merkittävää roolia Neuvostoliiton romahtamisessa.

Mielikuva rockmuusikoista, jotka taiteellisella toiminnallaan taistelivat sortavaa hallintoa vastaan lopulta voittaen, on inspiroiva. Kuitenkaan eläminen irrallaan yhteiskunnasta ei muodostanut varteenotettavaa uhkaa valtiolle, vaan johti pikemminkin

Antti Okko

Lectio praecursoria:

Not only rock 'n' roll:
the reception of
Russophone
rock in the United
States, 1985–2025

poliittiseen apatiaan. Tätä on vaikea pitää merkityksellisenä keinona vastustaa autoritaarista hallintoa etenkin, kun myöhäis-neuvostoliittolainen järjestelmä, jossa rock eli kultakauttaan, ei muutoinkaan nojannut kansalaistensa palavaan tukeen.

Kun suuret reformit käynnistyivät 1980-luvulla Mihail Gorbatšovin johdolla, ottivat rockmuusikot uudistukset innolla vastaan. Muusikot eivät toisin sanoen olleet muutosta aktiivisesti ajanut voima, vaan heidän toimintansa pikemminkin heijasteli maassa tapahtuneita muutoksia ja sananvapauden laajentuneita rajoja. Se, ettei rock edesauttanut merkittävällä tavalla järjestelmän romahtamista, ei poista musiikin merkityksellisyyttä. Laajemman yhteiskunnallisen muutoksen ajamisen sijaan rockin merkitys Neuvostoliitossa oli ennen kaikkea yksilöllinen: rock tarjosi kuulijoilleen tilaisuuden rakentaa henkilökohtaisia identiteettejä, jotka olivat kaukana Neuvostoliiton kulttuuripoliitiikan suosituksista.

Tämän kontekstin ymmärtäminen auttaa arvioimaan neuvostorockin yhdysvaltalaisista vastaanottoa. Neuvostorokkarit saivat mahdollisuuden tavoitella suosiota kotimaansa ulkopuolella glasnostin aikakaudella 1980-luvun lopulla. Moni tähtäsi Yhdysvaltoihin, jossa Boris Grebenštšikovin, Zvuki Mun ja Gorky Parkin kaltaiset artistit saivat osakseen runsasta huomiota. Amerikkalaisessa keskustelussa heidät tulkittiin kuvitteellisen idän konseptin mukaisesti poliittisen kamppailun näkökulmasta käsin. Heitä pidettiin kapinallisina, jotka olivat vastustaneet autoritaarista hallintoa ja selviytyneet voittajina. Hetkellä, jolloin kylmä sota oli tulossa päätökseensä, toimivat rockmuusikot mikrotason esimerkkeinä makrotason muutoksista, joissa tiivistyi Neuvostoliiton läpikäymä muutos. Symbolisesta merkityksestään huolimatta neuvostorock ei noussut kuulijoiden suosioon, vaan kyseessä oli ennen muuta mediaa kiinnostanut ilmiö. Ja kun kylmän sodan loppumiseen ja Gorbatšovin uudistuksiin liittyvä innostus hiipui, laski median kiinnostus neuvostorockia kohtaan.

Neuvostoliiton hajoaminen 1990-luvun alussa merkitsi suunnatonta muutosta alueen rock-kulttuurille. Muusikoiden oli nyt opittava toimimaan kaupallisilla markkinoilla, mikä ottaen huomioon 1990-luvun taloudelliset realiteetit ei Neuvostoliiton seuraajavaltioissa ollut helppoa. Moni yhtye päätyikin lopettamaan toimintansa. Yhdysvalloissa kiinnitettiin vain vähän huomiota niihin haasteisiin, joita rock kohtasi Neuvostoliiton hajotua. Maassa kylläkin seurattiin mielenkiinnolla millaiseksi elämä Neuvostoliiton seuraajavaltiossa muodostuisi. Huomio oli etenkin Venäjässä, joka nyt vannoni ainakin nimellisesti demokratian

ja vapaan markkinatalouden nimeen. Yhdysvalloista käsin tarkasteltuna vaikuttikin siltä, että maa oli viimein muuttumassa perustavanlaatuisesti. Mediassa etsittiin innokkaasti merkkejä Venäjän amerikkalaistumisesta. Tällaiseksi todisteeksi mediassa laskettiin esimerkiksi amerikkalaisen populaarikulttuurin menestys kommunismin jälkeisellä Venäjällä.

1990-luvun aikana Yhdysvalloissa saivatkin eniten huomiota osakseen yhtyeet, jotka toimivat vastaavan kaltaisena todisteena idän muutoksesta. Huomiota sai osakseen ennen kaikkea venäläis-ukrainalainen Red Elvies -yhtye, joka käänsi neuvostoliittolaisen taustansa ja kommunistisen menneisyyden vitsiksi, samalla avoimesti ylistäen amerikkalaista unelmaa ja kapitalismia. Yhtyeestä tuli eräänlainen ajankuva, johon tiivistyi entisen kommunistisen vihollisen muutos suhteellisen ystävällismieliseksi markkinatalousmaaksi.

2000-luvun alussa vaikuttikin hetken aikaa siltä, että Venäjä oli yhdysvaltalaisesta näkökulmasta käsin integroitunut osaksi länttä, ainakin populaarikulttuurin osalta. Kun pop-rockyhtye Tatu nousi 2000-luvun alussa hetkeksi suureen suosioon Yhdysvalloissa, ei mediahuomio enää perustunut neuvostomenneisyyden, venäläisyyden tai kuvitteellisen idän konseptin varaan. Sen sijaan yhtyeen ympärillä käyty ulkomusiikillinen keskustelu liikkui pääosin naiseuden, seksuaalisuuden ja aitouden kaltaisissa teemoissa, jotka eivät olleet sidottuja yhtyeen lähtömaahan.

2000-luvun kuluessa politiikka teki paluun keskusteluun. Yhdysvaltojen ja Venäjän välit kiristyivät vuosi vuodelta, samalla kun Venäjä kehittyi autoritaarisempaan suuntaan. Näin ollen venäläistä rockmusiikkia päädyttiin Yhdysvalloissa jälleen tarkastelemaan poliittisten kysymysten kautta. Kuvitteellisen idän merkitys korostui – Venäjä näyttäytyi sortavan eliitin kurittamana maana, jossa rohkeat toisinajattelijat uskaltautuivat pitämään yllä toivoa paremmasta tulevaisuudesta. Rockmuusikot nähtiin jälleen kapinallisina muutoksen symboleina, jolloin monimutkaisia kysymyksiä venäläisen yhteiskunnan tilasta päädyttiin tarkastelemaan musikoiden kautta. Esimerkiksi valtava mediahuomiota osakseen saaneeseen Pussy Riot -yhtyeeseen yhdistettiin sananvapauden ja demokratian kaltaisia arvoja, joiden vastakohtana näyttäytyi Vladimir Putiniin henkilöitynyt sorto ja autoritaarisuus.

Viime vuosina uutisointia on kiihdyttänyt Venäjän helmikuussa 2022 aloittamana ja yhä jatkuva täysimittainen hyökkäys Ukrainaan ja Venäjän luisuminen entistä selvemmin Putinin hallitsemaksi diktatuuriksi. Kaikki tämä on jättänyt jälkensä ve-

Antti Okko

Lectio praecursoria:

Not only rock 'n' roll:
the reception of
Russophone
rock in the United
States, 1985–2025

näläisiin rockmuusikoihin, joista muutamat ovat protestoineet, monet lähteneet maasta ja useimmat välttäneet ottamasta kantaa. Jotkut ovat puolestaan käyttäneet tilaisuutta hyväkseen esittäen nyt valtion linjaa mukailevaa musiikkia.

Yhdysvaltalaisessa mediassa on usein verrattu nyky-Venäjän kulttuurillista tilaa Neuvostoliiton aikoihin. Totta onkin, että osa neuvostoaajan käytännöistä, kuten ei-toivottujen artistien musiikkia koskevat mustat listat ovat siirtyneet Neuvostoliitosta Venäjälle, toki mukailtuna ja nykyhetkeen sovitettuina versioina. Kaikesta huolimatta moni asia on Venäjällä tänään toisin. Edes neuvostoaikoina musiikkia ei pystytty kahlitsemaan ja tänään se on vielä vaikeampaa muuttuneen mediaympäristön myötä. Kenties tästä syystä Yhdysvalloissa elää yhä toive siitä, että rockmusiikki voisi toimia muutoksen edistäjänä Venäjällä. Yhä edelleen venäläiset rockmuusikot nousevat esiin lähinnä silloin, kun he ovat tavalla tai toisella kyseenalaistaneet hallinnon toimia. Samaa aikaan Venäjän nykyistä politiikkaa tukevat rockmuusikot sekä suuri joukko heitä, jotka ovat välttäneet ottamasta kantaa, ovat jääneet vähälle huomiolle. Tämä on virhe, sillä kun media kiinnittää huomiota vain Venäjän nykyhallinnon vastustajiin, syntyy kuva, joka on maan nykykulttuurin tilan suhteen rajoittunut ja maan demokratiakehityksen suhteen turhan toiveikas.

Venäjän aloittama hyökkäyssota on monilta muilta osin mul-listanut rockmusiikkia koskevaa uutisointia. Kuvitteellisen idän konsepti on muuttunut, sillä kyseessä ei enää ole Venäjä-keskeinen monoliitti, vaan Ukraina ja ukrainalainen musiikki on amerikkalaisessa mediassa kasvavissa määrin ymmärretty omaksi erilliseksi kokonaisuudekseen.

Lopuksi voidaan pohtia millainen vaikutus yhdysvaltalaisen median käymällä keskustelulla on ollut itse rockmuusikoihin? Vastaanoton politisoitumisen voidaan katsoa olevan heidän kannaltaan kaksiteräinen miekka. Heidän taustaansa liittyvät odotukset ovat tuoneet heille mediahuomiota, mutta samalla heidän kehystämisensä yhteiskunnallisten teemojen kautta on vienyt huomiota pois heidän musiikistaan. Yhdysvalloista käsin tarkasteltuna Neuvostoliitosta ja sen seuraajavaltioista maahan saapunut rockmusiikki onkin ensisijaisesti poliittisesti kiinnostava ilmiö, minkä vuoksi muusikoista on kirjoitettu paljon, mutta heidän musiikkinsa ei ole kerännyt kuulihoitoa.